

COSIMO QUARTA, L'UTOPIA PLATONICA. IL PROGETTO POLITICO DI UN GRANDE FILOSOSOFO. MILANO, FRANCO ANGELI, 1985 σελ. 295.

Σε αυτό το έργο ο καθηγητής Quarta παρουσιάζει μιά πρωτότυπη ερμηνεία της «Πολιτείας» του Πλάτωνος ως θετικής πολιτικής ουτοπίας, επισημαίνει τα όριά της και μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε τα στοιχεία της μετανεωτερικής επικαιρότητάς της. Αυτή η ερμηνεία στηρίζεται σε μιά φιλοσοφία της ουτοπίας κατά την οποία η ιστορία -δηλαδή η πορεία της κοινωνίας μέσα στον χρόνο- είναι ουτοπία, διότι αποτελεί την προσπάθεια για την πραγματοποίηση του σχεδίασματος της αγαθής πολιτείας, δηλαδή της πολιτικής κοινωνίας που συνενώνει την αρετή με την ευδαιμονία. Ο συγγραφέας διαρθρώνει την ανάπτυξη του θέματος σε έξι κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο ο συγγραφέας διατυπώνει τη γνώμη ότι η «Πολιτεία» είναι θετικό ουτοπικό σχέδιο, διότι ανταποκρίνεται στα βασικά κριτήρια της ουτοπίας: Είναι σχέδιο πραγματοποιήσιμο και έτσι συνδεδεμένο με την πράξη, είναι ριζική κριτική της εποχής της, έχει ορθολογικότητα και αποτελεί την αρχή και το μέτρο της εκλογίκευσης της κοινωνίας. Ο Πλάτων κατορθώνει να μεταβεί από τον μύθο στην ουτοπία, επειδή δέχεται τον γραμμικό χρόνο και επιδιώκει να κατανοήσει την ιστορία ξεκινώντας από την ανθρώπινη πράξη και από την ανθρώπινη ευθύνη. Για τους λόγους αυτούς η «Πολιτεία» είναι το μοντέλο όλων των ουτοπικών μοντέλων και αποτελεί το αναγκαίο σημείο αναφοράς για την κατανόηση και για την αποτίμηση όλων των ουτοπικών σχεδιασμάτων που παρουσιάστηκαν από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται τα συστηματικά προβλήματα που προκύπτουν από την προτίμηση του Πλάτωνος για τους «δλίγους» και την περιφρόνησή του προς τους «πολλούς». Η στάση του Πλάτωνος προκύπτει από τις βασικές αρχές της πολιτικής θεωρίας του, από το ότι δηλαδή α) η πολιτική είναι η «βασιλική τέχνη», στην οποία, όπως και στις άλλες τέχνες, λίγοι αναδεικνύονται ως ικανοί, και β) η πολιτεία πρέπει να κυβερνάται από τους φιλοσόφους, διότι, για να γίνει η αλήθεια πραγματικότητα, πρέπει αυτός που την γνωρίζει να έχει και την εξουσία να την πραγματοποιήσει. Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, ο Πλάτων καταλήγει στον ελιτισμό και στον αριστοκρατισμό, επειδή μεταβάλλει

την αδυναμία των γεγονότων σε αδυναμία των αρχών. Παρά τις μετανεωτεरिकές επιφυλάξεις μας η γνώμη του Πλάτωνος δεν είναι μακριά από τη σημερινή πραγματικότητα, αν ληφθούν υπόψη η διακυβέρνηση των (λαϊκών δημοκρατιών) και οι θεωρίες περί επιλογής των κυβερνητικών ομάδων. Η περιφρόνηση του Πλάτωνος προς τους πολλούς προκύπτει από τη ριζική κριτική του Πλάτωνος στη δημοκρατία της εποχής του, μιά δημοκρατία που είχε μεταβληθεί σε οχλαγωγία και δημαγωγία και είχε φτάσει σε τόση κατάρπτωση, ώστε καταδίκασε σε θάνατο τον πιό συνειδητό πολίτη της, τον Σωκράτη.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζονται η κοινωνική στρωμάτωση και η δικαιοσύνη και προσδιορίζεται ο ουτοπικός χαρακτήρας της πλατωνικής αντίληψης για τη δικαιοσύνη. Το κεφάλαιο αυτό είναι το πιό διεξοδικό και το πιό σημαντικό, αλλά στο σύντομο αυτό σημείωμα δεν μπορούν να εκτεθούν όλα τα επιχειρήματα του συγγραφέα. Θα αναφέρω μόνον τις κύριες θέσεις του. Στην επιχειρηματολογία του συγγραφέα υπόκεινται δύο αλληλένδετα ερωτήματα, το ένα για το αν η πολιτεία στηρίζεται στην κυριαρχία κάποιας τάξης και το άλλο είναι αν η πολιτεία που σκιαγραφεί ο Πλάτων, είναι ολοκληρωτική ή φασιστική, στα οποία ο συγγραφέας απαντάει αρνητικά. Ο συγγραφέας απορρίπτει τη μετάφραση και την παρερμηνεία του «γένους» ως τάξης ή ως κάστας και με αφετηρία τον λειτουργισμό του Durkheim δέχεται ότι τα γένη στην «Πολιτεία» υποδηλώνουν βασικές κοινωνικές λειτουργίες που αντιστοιχούν σε βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Το σφάλμα του Πλάτωνος είναι ότι δέχεται τον βιολογικό καθορισμό εκείνων που επιτελούν τις κοινωνικές λειτουργίες. Ο Πλάτων προσπαθεί να υπερβεί το ιδεώδες της παλιάς αριστοκρατίας, όταν στο «οπλιτικό ιδεώδες» αντιπαραθέτει την αρχή του «τὰ ἑαυτοῦ πράττειν» και παρουσιάζει τους φύλακες ως τους αυθεντικούς υπερασπιστές της «πόλεως» με αξιολογικό προσανατολισμό. Οι «φιλόσοφοι-βασιλεῖς» έχουν ένα πολιτιστικό προνόμιο (όπως και οι φύλακες) - την ευρύτερη παιδεία - το οποίο μεταβάλλεται σε πολιτικό προνόμιο λόγω της ταυτότητας της γνώσης με την αρετή. Δύο είναι τα ασθενή σημεία της θεωρίας του Πλάτωνος γιά τα γένη, η γνώμη ότι η παιδεία και η διακυβέρνηση είναι προνόμιο των ολίγων και όχι αγώνισμα των πολλών και η γνώμη ότι υπάρχει διάκριση της πνευματικής και της χειρωνακτικής εργασίας και όσων τις επιτελούν. Παρά ταύτα η θεωρία του Πλάτωνος δεν μπορεί να ονομαστεί ολοκληρωτική ή φασιστική, διότι ο ίδιος ο Πλάτων δέχεται την κινητικότητα μεταξύ των γενών υπό ορισμένες προϋποθέσεις και την αδελφική αγάπη μεταξύ των πολιτών. Η «Πολιτεία» του Πλάτωνος δεν είναι ο συνταγματικός χάρτης ενός κράτους δικαίου, αλλά ένα φιλοσοφικό δοκίμιο περί της ενότητας της αρετής, της παιδείας, της δικαιοσύνης σε μιά κοινωνία με αυξημένες ανάγκες. Τα

άπαραγνώριστα θετικά στοιχεία της θεωρίας του Πλάτωνος είναι η συνέλιωση αρετής και γνώσης, η κατάργηση του κράτους ως μηχανισμού κυριαρχικής εξουσίας, η αναγνώριση αυτού που είναι το ουσιώδες γνώρισμα του ανθρώπου, η σημασία της παιδείας για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου και για την πολιτική κοινωνία. Κατά τον Πλάτωνα η δικαιοσύνη δεν περιορίζεται μόνον στο θετό δίκαιο αλλά συνδεδεμένη με την αρχή του «τὰ ἑαυτοῦ πράττειν» ἔχει πολιτική σημασία, αποτελεί το θεμέλιο της πολιτείας και συνενώνει την ηθική-ατομική και την πολιτική-κοινωνική αρετή, εφόσον κατά τον Πλάτωνα δικαιοσύνη είναι η αρμονία των κοινωνικών λειτουργιών και των μερών της ψυχής. Η αγαθή πολιτεία πρέπει να αναρμονίζει την ατομική και την κοινωνική ευδαιμονία. Η αρχή του «τὰ ἑαυτοῦ πράττειν» αποτελεί τον πρόδρομο του ουτοπικού «uniquique suum tribuere», το οποίο συνεπάγεται την αναγνώριση της αξίας του ανθρώπου σε κάθε άτομο. Ο Πλάτων κατάλαβε ότι η σωτηρία της «πόλεως» δεν μπορούσε να στηριχτεί στην οικονομική και στη στρατιωτική ισχύ αλλά στη συμμόρφωση των ενεργειών της (πόλεως) προς τη δικαιοσύνη. Σήμερα βλέπουμε ότι αυτό ισχύει όχι μόνον για την αρχαία ελληνική «πόλιν» αλλά για ολόκληρο τον κόσμο ως «πόλιν», για την κοσμόπολη.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στις οικονομικές αρχές του Πλάτωνος. Η άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας για τους «φύλακες» και για τους «φιλοσόφους-βασιλείς» (η οποία και σε αυτούς δεν φτάνει στην πλήρη αποξένωσή τους από τα πράγματα), είναι μιά επαναστατική πρόταση, διότι ο Πλάτων αποδίδει προτεραιότητα στο Είναι έναντι του ἔχειν και θέτει τα θεμέλια για μιά κοινωνία της αδελφότητας και της δικαιοσύνης. Για τον Πλάτωνα η πολιτική ἔχει την προτεραιότητα έναντι της οικονομίας και διαχωρίζονται η πολιτική, η στρατιωτική και η οικονομική δύναμη για να διαφυλαχτεί η ενότητα της πολιτείας. Η αντίληψη του Πλάτωνος για τη διάκριση της εργασίας σε πνευματική και χειρωνακτική ἔχει τα όριά της, είναι πάντως σημαντική, εφόσον συνδέει την απελευθέρωση του ανθρώπου με τον περιορισμό της εξάρτησής του από τη χειρωνακτική εργασία. Όπως προκύπτει από τη συστηματική ανάλυση, η πλατωνική πολιτεία δεν μπορεί να συγκριθεί με την κοινωνία την οποία προϋποθέτουν ή και προβάλλουν οι οικονομιστικές θεωρίες περί κοινωνικής συμβίωσης. Οι προτεραιότητες και οι διακρίσεις που έκανε ο Πλάτων δεν αποτελούν μόνον στοιχεία των ουτοπικών σχεδιασμάτων αλλά δρουν ακόμη στην ιστορία, αν και δεν πρέπει να λησμονείται ότι το όριο της πλατωνικής θεωρίας είναι η αποκλειστική προτεραιότητα που αποδίδεται στους ολίγους.

Στο πέμπτο κεφάλαιο ο συγγραφέας εξετάζει την κατάργηση της οικογένειας μέσα στην πλατωνική πολιτεία. Στην αρχαία Ελλάδα ο γάμος και η οικογένεια δεν είχαν τη συναισθηματική και αξιολογική φόρτιση, την

οποία απέκτησαν αργότερα με τον χριστιανισμό. Ο στόχος του γάμου ήταν η γέννηση πολιτών, ώστε να διατηρηθεί η «πόλις», και η ρύθμιση των σχέσεων ιδιοκτησίας. Για τον Πλάτωνα η κατάργηση της οικογένειας είναι αλληλένδετη με την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και καταλήγει στην ενίσχυση των σχέσεων γονέων και παιδιών, στην αντικατάσταση της οικογενειακής φιλίας από την πολιτική φιλία, στη δημιουργία κοινότητας συναισθημάτων και στη διατήρηση της ενότητας της πόλης. Σε συστηματικό πλαίσιο η ευγονική συνδέεται με την πλατωνική αντίληψη περί έρωτος, αλλά οι σχέσεις των φύλων και η τεκνογονία θεωρούνται από τον Πλάτωνα ως βιολογικό γεγονός χωρίς πολλές αξιολογικές συνδηλώσεις. Πάντως υπάρχει μιά ένταση ανάμεσα στο γεγονός ότι η φιλοσοφία πρέπει να υψώσει τον λόγο πάνω από το πάθος και στη θέση που παίρνουν τα πάθη στην «Πολιτεία». Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η «υπέρβαση» της οικογένειας υπάρχει σε όλα τα ουτοπικά σχεδιάσματα και ότι στην «Πολιτεία» λειτουργεί ως περιορισμός των ατομικών εγωιστικών παθών που συνδέονται με την οικογένεια και με την ιδιωτική ιδιοκτησία.

Έτσι ο Πλάτων αναγνωρίζει σε όλους το δικαίωμα συμμετοχής στην ευδαιμονία, απορρίπτει όμως τη μεταβολή των πολιτών σε ιδιώτες.

Στο έκτο κεφάλαιο εξετάζεται η ισότητα των φύλων. Ο Πλάτων διατυπώνει τη γνώμη ότι στην πολιτεία της δικαιοσύνης οι γυναίκες μπορούν και οφείλουν να αναλαμβάνουν τα ύψιστα λειτουργήματα όπως και οι άνδρες. Αν και ο Πλάτων σε ορισμένους διαλόγους είναι το παιδί της ανδροκρατικής εποχής του, πάντως στην «Πολιτεία» αίρει την πιο παλιά διάκριση που στηρίζεται στη διαφορά των φύλων και που στην εποχή του είχε καταλήξει στην κοινωνική, δικαιοκή και πολιτική δυσφήμιση της γυναίκας. Η δυσφήμιση αυτή στηριζόταν σε μιά ιδεολογία της οντολογικής κατωτερότητας της γυναίκας, ιδεολογία που εκφραζόταν όχι μόνον στην ποίηση αλλά και στην φιλοσοφία. Υπερασπιστής του ανδροκρατικού προτύπου είναι ο ίδιος ο Αριστοτέλης. Από τους άλλους διαλόγους προκύπτουν ορισμένες απορίες, πάντως στην «Πολιτεία» ο Πλάτων διατυπώνει τη γνώμη για την ισότητα των φύλων ως πολιτικό αίτημα και όχι ως ζήτημα που αναφέρεται στο γυναικείο φύλο καθαυτό και που χωρίζεται από την υπηρεσία στο κοινό αγαθό. Η ουτοπική σημασία και η επικαιρότητα του θέματος είναι προφανείς.

Το βιβλίο του καθηγητή Quarta είναι από τα σημαντικότερα και τα πιο νηφάλια έργα για την «Πολιτεία» του Πλάτωνος, τα οποία κυκλοφόρησαν μετά τον πόλεμο. Ο συγγραφέας αναδεικνύει την επικαιρότητα της «Πολιτείας», τη σύνδεσή της με την ιστορία ως ουτοπία και με την ιστορία της ουτοπίας και συγχρόνως επισημαίνει τα όριά της. Ο συγγραφέας έχει βρει τον τρόπο για να εντάξει την «Πολιτεία» μέσα στον αρχαίο ελλη-

νικό κόσμο και να την συγκρίνει με μεταγενέστερες φιλοσοφικές θεωρίες. Έτσι αποδίδει στον Πλάτωνα την οφειλόμενη δικαιοσύνη. Η αριστοτεχνική ερμηνεία του συγγραφέα συνδυάζει την αξιοποίηση των πορισμάτων της φιλολογικής έρευνας και των φιλοσοφικών επιχειρημάτων και θέσεων με την κριτική διαφοροποίηση από τις μονοσήμαντες λύσεις, πολλές από τις οποίες εισήγαγε ο Popper. Το βιβλίο του καθηγητή Quarta αξίζει να διαβαστεί και ως μιά άλλη ερμηνευτική πρόταση σε σύγκριση με την αρνητική και απορριπτική ερμηνεία που παρουσίασε ο Popper στο πολυσυζητημένο έργο του *«Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της»*.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ